

Assessment Services of Iranian Academic Libraries in Relation to Upstream Documents of Science and Technology

Fariborz Doroudi*
(Corresponding Author)

Assistant professor; Iranian Research Institute for Information Science and Technology(IranDoc)
doroudi@irandoc.ac.ir

Reza Rajabali Beglou

Associate Professor; Iranian Research Institute for Information Science and Technology(IranDoc)
Beglou@irandoc.ac.ir

Behrooz Rasuli

Assistant professor; Iranian Research Institute for Information Science and Technology(IranDoc)
Rasuli@irandoc.ac.ir

Abstract

The main purpose of this study is to examine the alignment of activities and services of the Ministry of Science, Research, and Technology (MSRT) libraries with the goals and Upstream Documents. The research methods are documentary and survey. The research approach is quantitative. In the first method, i.e. the documentary one, the content of upstream documents (national science and technology policy frameworks) was examined. In the second part of the research, i.e. the survey method, the services and activities of central libraries affiliated with universities in provincial centers were investigated using a researcher-made questionnaire. The statistical population includes 33 libraries in provincial centers and 7 in Tehran (40 libraries in total) were selected. The validity of the questionnaire was examined based on face validity. The reliability of the questionnaire was determined using Cronbach's alpha method at 0/837. The Analysis of library services and the comprehensive scientific map of the country shows that these services have been able to meet the goals of these indicators to an average extent. Library services in connection with the activities the upstream documents of the educational and research field of the MSRT need to be strengthened and improved. Providing up-to-date information resources, using new technologies, developing new

information services, expanding research services, utilizing expert librarians, and providing specialized educational programs are key development priorities of academic libraries.

1. Introduction: As part of a university institution, the academic library should play the most important role in achieving the goals of providing and sharing up-to-date knowledge with the academic community. The duties and responsibilities of librarians in the academic environment are evolving in accordance with the new tasks they are expected to undertake. It should be noted that the academic library is the heart of every educational institution and is the scientific center of the university systems and its foundation. Therefore, university and college libraries are often looking for ways to demonstrate their impact on the academic community. Accordingly, it should be noted that these centers need a new set of skills and it is necessary to develop leadership skills and competencies in the evolving nature of academic libraries. As a result, with recent technological advances and especially the widespread use of smart devices, users' needs and habits of using library materials have also shifted towards electronic resources that make access anywhere and information search easier. Therefore, electronic and digital resources comprise an important part of library resources that play a key role in meeting the information needs of users. Hence, electronic resource management has become one of the main tasks of academic libraries, and these resources have become a global phenomenon in academic libraries due to technological advances. The provision of innovative services has increased, and coping with the changing scenario of the library and its services has encouraged library professionals to equip themselves with better skills for survival. Providing quality services and evaluating the success rate in providing services to users is of universal importance in academic libraries, and quality management is one of the management challenges in libraries. On one hand, the quality of services in the field of academic libraries is crucial for satisfying users by meeting their needs to create loyalty among users. On the other hand, to improve services in academic libraries, it is necessary to develop payment methods for library and information services, maintain various training facilities for library staff in modern areas of librarianship, and increase the diversity and number of public and information activities.

2. Literature Review: The study conducted by Hoodless & Pinfield (2018) revealed key drivers for change, including the desire for greater alignment of libraries with organizational strategies and increased research support. Muthanna & Sang (2019) examined the position of university libraries in a study titled "The Position of the University Library" in their country. The results of their study highlighted the challenges created by the presence of traditional libraries, resources, and services, as well as the implementation of new policies in providing optimal services. Pacios & Pérez-Piriz (2019) found that national libraries show enthusiasm in publishing their mission statements on their websites, which are easily accessible. Hypes, Harris, and Otis (2020) emphasized the importance of respecting and valuing differences between

groups to foster successful interpersonal communication. Pryce-Jones (2021) discovered differences and similarities in perspectives of national libraries through international comparisons. Bentil, Liew & Chawner (2022) investigated the impact of library management system trends on service delivery in English public and academic libraries, aiming to develop future solutions. Stanwicks (2024) stressed the need for a specialist working group to create a strategic plan. Bright & Okunishi (2025) explored university library policies and policy analysis tools, finding that policies, whether formal or informal, play a crucial role in library performance. Overall, literature and studies indicate that library mission statements are strategic in determining services, allocating resources, and aligning with organizational goals. However, there is often a lack of alignment between library missions and parent institutions. Human resources and organizational structure are key factors in achieving missions and providing research support.

3. Methodology: The research methods are documentary and survey. The research approach is quantitative. In the first method, i.e. the documentary one, the content of upstream documents (national science and technology policy frameworks) was examined. In the second part of the research, i.e. the survey method, the services and activities of central libraries affiliated with universities in provincial centers were investigated using a researcher-made questionnaire. The statistical population includes 33 libraries in provincial centers and 7 in Tehran (40 libraries in total) were selected. The validity of the questionnaire was examined based on face validity. The reliability of the questionnaire was determined using Cronbach's alpha method at 0/837. In the current study, we examined the content of upstream documents, strategic plans, goals, and missions of the country's educational and research institutions. Initially, we analyzed the country's significant documents in higher education, including the comprehensive practical map, the Ministry of Science, Research, and Technology's executive plan, the country's research and technology policies and priorities, the Islamic University document, and the Law on the Goals, Duties, and Organizations of the Ministry of Science, Research, and Technology approved by the Islamic Council. We extracted and tallied their main and structural components. Subsequently, we identified and scrutinized the important and fundamental components based on the activities conducted in the selected university libraries.

4. Results: The Analysis of library services and the comprehensive scientific map of the country shows that these services have been able to meet the goals of these indicators to an average extent. These main fields are related to components such as: combining education with training, research, and skills; and development of science, technology, and innovation; The level of knowledge and scientific development is appropriate. Regarding MSRT's program, library services need to be upgraded, especially in related fields of scientific and technological success at the national and international levels by considering new educational and research approaches. Regarding the country's research and technology policy program, library services including

research and development components, networking in the field of knowledge, and consulting services are in much better state. Concerning the role of the library in the Islamic University document, the related fields overlap to some extent. Concerning the law of objectives, library services represent a more appropriate relationship with duties, as well as Programs of the MSRT. The research findings also showed that implementing the law on preventing and combating fraud in scientific works, establishing a system of scientific and technological citations and references in the country, supporting study opportunities, and developing the use of publications indexed in international systems play an important role in academic libraries. In addition, various library services such as information and digital literacy training, new augmented and virtual reality services, assisting researchers in the field of research data management, research and development components, networking in the field of knowledge, and consulting services are important and essential. Data mining and research information analysis services are also crucial. On the other hand, biotechnology services, assistance in the use of digital research tools and methods, and various methods of assisting researchers in the field of scientific research are essential for the development of libraries.

5. Conclusion

Library services in connection with the activities the upstream documents of the educational and research field of the MSRT need to be strengthened and improved. Providing up-to-date information resources, using new technologies, developing new information services, expanding research services, utilizing expert librarians, and providing specialized educational programs are key development priorities of academic libraries. The science, technology, and innovation system model is a key foundation in the development and progress of the country's higher education. In this context, both supply-oriented and demand-oriented approaches play important roles. Two approaches, extroversion and introversion, have been formed through the integration of education with training, research, and skills. Therefore, it is necessary for universities, and consequently university libraries, to focus more on programs that are based on scientific and skills training for students. The role of science and technology in training skilled professionals with desirable abilities is crucial for success in scientific and academic fields. University libraries must focus on strengthening academic specialists by providing a variety of services tailored to their needs. Another key aspect of the country's university system is the development of an advanced educational system that enhances critical thinking skills, particularly emphasizing rationality among students and researchers. This emphasis helps nurture scientific talents and equips them with the necessary skills and knowledge to contribute to the advancement of science and technology. Based on these findings, it is recommended that libraries enhance their programs by offering resources, services, activities, and professional support tailored to the needs of scientific professionals, allowing them to play a central and effective role in their field.

نام خانوادگی نویسنده اول و دوم (بیش از دو نویسنده نام خانوادگی نویسنده اول و همکاران | ۵

Economic progress is a major priority in higher education. To support knowledge-based services in universities, libraries should allocate appropriate space, provide relevant information resources, and establish communication with these institutions. This will further strengthen this crucial aspect of higher education.

Keywords: Upstream Documents of Science and Technology, Information Services, Academic Libraries, Ministry of Science, Research and Technology (MSRT)

زودایند ویراستاری نشده (نشریه بازیابی دانش و نظام‌های معنایی)

نام مجله-----

دوره ؟، شماره ؟، نام فصل، سال، ص ص

.atu.ac.ir

DOI:

سنجش خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در ارتباط با اسناد بالادستی علم و فناوری

استادیار؛ پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایران‌داک)؛ [نویسنده مسئول] *
دورودی@irandoc.ac.ir ، تهران، ایران.

فریبرز درودی *

دانشیار؛ پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایران‌داک)؛ تهران، ایران.
Beglou@irandoc.ac.ir

رضا رجبعلی بگلو

استادیار؛ پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایران‌داک)؛ تهران، ایران.
Rasuli@irandoc.ac.ir

بهروز رسولی

چکیده

هدف: کتابخانه دانشگاهی، کتابخانه‌ای است که وابسته به یک موسسه آموزش عالی است و از برنامه درسی و تحقیقات استادان و دانشجویان دانشگاه پشتیبانی می‌کند. کتابخانه‌های دانشگاهی به دانشجویان، کارکنان و اعضای هیئت علمی آنها خدمات ارائه می‌دهند و با هدف کمک به اساتید در ارتباط بهتر با منابع کتابخانه‌ای برای ارتقاء موفقیت دانشجویان فعالیت می‌کنند. علاوه بر این، آنها به دانشجویان در دسترسی به منابع ارزشمند برای انجام تکالیفشان کمک می‌کنند. هدف اصلی این مطالعه بررسی همسویی فعالیت‌ها و خدمات کتابخانه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (عتف) با اسناد بالادستی علم و فناوری است.

روش: روش تحقیق اسنادی و پیمایشی و رویکرد آن کمی است. در بخش اول، محتوای اسناد بالادستی علم و فناوری بررسی شد. در بخش دوم، خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌های مرکزی وابسته به دانشگاه‌ها در مراکز استان‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفت. جامعه آماری شامل ۳۳ کتابخانه در مراکز استان‌ها و ۷ کتابخانه در تهران (در مجموع ۴۰ کتابخانه) بود. روایی پرسشنامه بر اساس روایی صوری بررسی و پایایی آن با بهره‌گیری از آزمون آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۳۷ تعیین شد.

یافته‌ها: تحلیل خدمات کتابخانه‌ای و نقشه جامع علمی کشور نشان می‌دهد که این خدمات تا حد متوسط توانسته است اهداف این شاخص‌ها را تامین کند. زمینه‌های اصلی در ارتباط با شاخص‌هایی چون: تلفیق آموزش با تربیت، پژوهش و مهارت؛ توسعه علم، فناوری و نوآوری؛ سطح دانش و نیز گسترش علمی نقش برجسته‌ای دارد. در ارتباط با برنامه وزارت عتف، خدمات کتابخانه‌ای نیازمند ارتقاء به ویژه در حوزه مرتبط با موفقیت در حوزه‌های علمی و فناوری در سطح ملی و بین‌المللی و رویکردهای نوین آموزشی و پژوهشی ارزیابی شد. تحلیل برنامه سیاست‌های پژوهش و فناوری کشور نشان داد که خدمات کتابخانه‌ای در ارتباط

*نویسنده مسئول: Doroudi@irandoc.ac.ir

با مولفه‌های تحقیق و توسعه، شبکه‌سازی در زمینه دانش و خدمات مشاوره‌ای وضعیت بهتری دارد. نقش کتابخانه در ارتباط با سند دانشگاه اسلامی، حوزه‌های مرتبط تا حدودی دارای همپوشانی و تامین شاخص‌های آن است. بررسی قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، حاکی از آن بود که خدمات کتابخانه‌ای ارتباط مناسب‌تری با وظایف و همچنین برنامه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (عتف) نشان می‌دهند.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که خدمات کتابخانه‌ای در تعامل با اسناد بالادستی حوزه آموزشی و پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (عتف)، نیازمند تقویت و بهبود است. ارائه منابع اطلاعاتی روزآمد، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، توسعه خدمات جدید اطلاع‌رسانی، گسترش خدمات پژوهشی، بهره‌گیری از کتابداران متخصص و ارائه برنامه‌های آموزشی تخصصی از جمله برنامه‌های توسعه کتابخانه‌های دانشگاهی به شمار می‌آید. همچنین، ارزیابی انجام شده حاکی از آن بود که الگوی نظام علم، فناوری و نوآوری یکی از مبانی اصلی در توسعه و پیشرفت آموزش عالی کشور است. لذا در این زمینه توجه به عرضه‌محوری و تقاضا‌محوری قابل توجه است. دو رویکرد برون‌مداری و درون‌مداری در کنار تلفیق آموزش با تربیت، پژوهش و مهارت شکل گرفته است، بنابراین، ضروری است تا دانشگاه‌ها و به تبع آن کتابخانه‌های دانشگاهی به برنامه‌های مبتنی بر تربیت علمی و مهارتی دانشجویان توجه بیشتری مبذول کنند.

کلیدواژه‌ها: اسناد بالادستی علم و فناوری، خدمات اطلاعاتی، کتابخانه‌های دانشگاهی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (عتف)

مقدمه

کاوشگران اطلاعات در هر رشته آموزشی برای به دست آوردن مناسب‌ترین و معتبرترین منابع اطلاعاتی به کتابخانه‌ها متکی هستند (Baker & Evens, 2011) و در طول دو دهه گذشته، کتابخانه‌های دانشگاهی به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان مراجع پاسخگو و پذیرای جریان‌های سریع نوآوری، فناوری، و الگوهای آموزشی و یادگیری نوظهور شناخته شده‌اند (O'Donnell & Anderson, 2022). از سویی، این مراکز به صورت مداوم از فناوری‌های نوظهور برای ارائه خدمات نوآورانه استفاده می‌کنند (Igbinovia & Okuonghae, 2021) و از سوی دیگر، هدف کتابخانه‌های دانشگاهی و کتابداران جلب رضایت کاربران کتابخانه است (Mugo & Mathu, 2021). با این حال، کتابخانه دانشگاهی به عنوان بخشی از نهاد یک دانشگاه باید بیشترین نقش را در دستیابی به اهداف در ارائه و به اشتراک گذاری دانش روزآمد به جامعه دانشگاهی ایفا کند (Musa et al., 2019). همچنین، وظایف و مسئولیت‌های کتابداران در محیط علمی مطابق با وظایف جدیدی که انتظار می‌رفت به عهده بگیرند، در حال تحول است (Wałek, 2018). باید اظهار کرد که کتابخانه دانشگاهی قلب هر مؤسسه آموزشی است و مرکز علمی نظام‌های دانشگاهی و اساس آن است (Olajide, 2017) و از همین رو، کتابخانه‌های دانشگاهی و دانشکده‌ای اغلب به دنبال راه‌هایی برای نشان دادن تأثیر خود بر جامعه دانشگاهی هستند (Allison, 2015). بر این اساس باید بیان کرد که این مراکز به مجموعه‌ای از مهارت‌های جدید نیاز دارند و ضرورت دارد تا مهارت‌ها و شایستگی‌های رهبری را در ماهیت در حال تحول کتابخانه‌های دانشگاهی توسعه دهند (Aslam, 2018). نتیجه آنکه با توجه به پیشرفت‌های اخیر فناوری و به‌ویژه فراگیر شدن دستگاه‌های هوشمند، نیازهای کاربران و عادات استفاده از مواد کتابخانه‌ای نیز به سمت منابع الکترونیکی تغییر یافته است که دسترسی در هر مکان و همچنین جست‌وجوی اطلاعات را آسان‌تر می‌کند (Lo et al., 2017). لذا، منابع الکترونیکی و دیجیتال بخش مهمی از منابع کتابخانه‌ای را در بر می‌گیرند که نقش مهمی در برآورده ساختن نیاز اطلاعاتی کاربران دارند.

از این رو، مدیریت منابع الکترونیکی به یکی از وظایف اصلی کتابخانه‌های دانشگاهی تبدیل شده است (Bentil, Liew & Chawner 2021) و این منابع در کتابخانه‌های دانشگاهی به دلیل پیشرفت‌های فناوری به پدیده‌ای جهانی تبدیل شده‌اند (Bentil et al., 2022). می‌توان بیان کرد ارائه خدمات نوآورانه، افزون‌تر شده و مقابله با سناریوی در حال

تغییر کتابخانه و خدمات آن، متخصصان کتابخانه را ترغیب کرده است تا خود را به مهارت‌های بهتری برای بقا مجهز کنند (Urhefe-Okotie, 2023). بر این اساس، ارائه خدمات با کیفیت و ارزیابی میزان موفقیت در ارائه خدمات به کاربران، دارای اهمیتی فراگیر در کتابخانه‌های دانشگاهی است (Hossain, 2016) و مدیریت کیفیت یکی از چالش‌های مدیریت در کتابخانه‌ها است (Düren, 2017). از سویی، کیفیت خدمات در زمینه کتابخانه دانشگاهی برای جلب رضایت کاربران از طریق برآورده کردن نیازهای آنان برای ایجاد وفاداری در بین استفاده‌کنندگان بسیار مهم است (Afthanorhan et al., 2019). و از سوی دیگر، برای بهبود خدمات در کتابخانه دانشگاهی، توسعه شیوه‌های پرداخت هزینه در خدمات کتابخانه‌ای و اطلاع‌رسانی، حفظ امکانات آموزشی مختلف برای کارکنان کتابخانه در حوزه‌های نوین کتابداری، افزایش تنوع و تعدد فعالیت‌های عمومی و اطلاع‌رسانی ضروری است (Ismayilov, Ismayilov & Mammadova, 2019). علاوه بر آن، ارتباطات مؤثر درون‌سازمانی و بین‌سازمانی نقش مهمی در بهبود کیفیت خدمات کتابخانه‌ای دارد؛ زیرا این ارتباطات به ارتقای فرایندهای آموزش، یادگیری و پژوهش و نیز تحقق اهداف اجتماعی مؤسسات دانشگاهی کمک می‌کند (Umoren & Agwunobi, 2017).

خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی در مسیر تقویت فعالیت‌های علمی و حرفه‌ای دانشکده‌ها، گروه‌های آموزشی و نیز اعضای هیئت علمی و دانشجویان قرار دارد. از این رو، بررسی میزان انطباق خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی با اسناد بالادستی علم و فناوری در ایران نیز می‌تواند تا حدود زیادی نشان‌دهنده میزان موفقیت آنها در مأموریت‌های کتابخانه‌ای در نظر گرفته شود. اسناد بالادستی شامل آن دسته از برنامه‌ها، خط‌مشی‌ها و اسناد کلان علمی، فرهنگی، پژوهشی و فناوری است که به منظور تقویت و پشتیبانی از آموزش عالی کشور تدوین شده و توسط مراجع ذیصلاح و نظام حکمرانی علمی تصویب و به دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، موسسات آموزش عالی، و پارک‌های علم و فناوری برای اجرا با هدف توسعه و رشد علمی و فناوری ابلاغ شده است. به هر اندازه که کتابخانه‌ها در برآوردن اهداف و رسالت تعریف شده سازمانهای مادر خود موفق باشند، در فعالیت حرفه‌ای خود نیز کامیاب به‌شمار می‌روند. در این پژوهش مساله اصلی بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشگاهی وابسته به وزارت عتف از نظر همراستایی با اهداف اصلی و مأموریت سازمانی دانشگاه‌ها در ارتباط با اسناد بالادستی علم و فناوری است تا مشخص

شود که تا چه اندازه این کتابخانه‌ها توانسته‌اند در مسیر حفظ اهداف وزارت عتف و دانشگاه‌های متبوع خود حرکت کنند. همچنین تعیین فعالیت‌های مناسب برای انجام خدمات مناسب به منظور بهبود کیفیت خدمات کتابخانه‌هاست. پرسش‌های پژوهش نیز به این شرح است:

۱. عناصر مرتبط با اسناد بالادستی علم و فناوری در ارتباط با فعالیت کتابخانه‌های دانشگاهی کدامند؟
۲. فعالیت‌های تخصصی مهم کتابخانه‌های دانشگاهی زیر پوشش وزارت عتف کدامند؟
۳. تا چه اندازه خدمات و عملکرد کتابخانه‌های دانشگاهی، با اهداف و راهبردهای مندرج در اسناد بالادستی علم و فناوری هم‌خوانی دارد؟

پیشینه پژوهش

در ارتباط با موضوع پژوهش، مطالعات علمی متنوعی به انجام رسیده است که هر یک از نگاهی متفاوت به مقوله ارتباط میان فعالیت‌ها و خدمات کتابخانه‌ای و ارتباط با اسناد بالادستی و خط‌مشی‌های کلان پرداخته‌اند. در ادامه پاره‌ای از این پژوهش‌ها در قالب حوزه‌های موضوعی اصلی معرفی می‌شود.

بیانیه مأموریت دانشگاهی

شیخ شعاعی، انتظامی و موسوی (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان تدوین برنامه راهبردی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه علوم پزشکی تهران به مطالعه در خصوص مولفه‌های برنامه راهبردی در این کتابخانه پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد کتابخانه از نظر نقاط قوت و ضعف در وضعیت متوسط و از نظر فرصت‌ها و تهدیدها، نزدیک به حد متوسط قرار دارد. امتیاز بالای راهبردهای تهاجمی نشان دهنده آن است که کتابخانه با وجود نقاط ضعف و تهدیدهایی که دارد، دارای نقاط قوت و فرصت‌های خوبی است که به آن اجازه می‌دهند رویه راهبردهای تهاجمی را برای تثبیت و توسعه جایگاه خود در سطح ملی و منطقه‌ای در پیش بگیرد.

سنگری و وفائیان (۱۳۹۵) در پژوهش خود به بررسی برنامه راهبردی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی: مورد پژوهی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه خوارزمی پرداختند. نتایج منجر به تدوین ده راهبرد اساسی شد. با در نظر گرفتن عوامل داخلی و خارجی و تلاش در جهت کاهش نقاط ضعف و شکاف‌ها، تقویت قوت‌ها و توانمندی‌ها و همچنین،

در نظر گرفتن فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی دانشگاه‌ها، در راستای ارائه خدمات کارآمد و اهداف و چشم‌انداز کتابخانه‌ها تحلیل و نتایج مرتبط مطرح شد. جانتون و دیگران (۲۰۱۳) در پژوهش خود به موضوع بازنگری بیانیه مأموریت خدمات کتابخانه‌های سه دانشگاه، شامل: دانشگاه هلسینکی، دانشگاه فنلاند شرقی و دانشگاه تورکو فنلاند پرداختند. نتایج نشان داد که معیارها و شاخص‌های عملکرد از جمله ابزارهای سودمندی هستند که برای ارزیابی موفقیت‌ها، به ویژه در خدمات مستقیم به کاربران کتابخانه استفاده می‌شوند.

وداس (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان بیانیه‌های مأموریت در کتابخانه‌های دانشگاهی: تحلیل گفتمان، با استفاده از نمونه‌ای تصادفی از دانشکده‌ها و دانشگاه‌های ایالات متحده، به بررسی بیانیه‌های مأموریت کتابخانه و کالج یا دانشگاه مربوطه پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان داد که ارتباط ضعیفی بین بیانیه‌های مأموریت کالج یا دانشگاه و بیانیه مأموریت کتابخانه در اکثر موارد وجود دارد. این بدان دلیل است که فعالیت‌های حرفه‌ای در کتابخانه‌های دانشگاهی در بخش قابل توجهی از خدمات خود به بیانیه موسسه مادر کم توجه بوده است.

پژوهش هایپس، هریس و اوتیس (۲۰۲۰) در باره توسعه مأموریت، چشم‌انداز و ارزش‌های خاص در کتابخانه دانشگاهی به انجام رسید. یافته‌ها نشان داد که احترام و ارج نهادن به تفاوت‌های بین گروه‌ها، گامی اساسی در ایجاد ارزش‌های مشترک و ارتباطات متقابل موفق است. سپس این فرآیندهای گروهی کوچکتر می‌توانند به همکاری واحد برسند و این همراهی می‌تواند به گفتگوهای سازنده و بهبود در ارتباطات گروهی منجر شود.

پژوهش پرینس - جونز (۲۰۲۱) پروژه‌ای است که به شناسایی و تحلیل تغییرات در بیانیه‌های مأموریت کتابخانه‌های دانشگاهی در چارچوب راهبردهای سازمانی آنها می‌پردازد. نتایج نشان داد که مقایسه‌های در سطح ملی، تفاوت‌ها و شباهت‌ها را در چشم‌اندازهای کتابخانه‌های مربوطه ایجاد می‌کند. تحلیل بیانیه مأموریت کتابخانه‌های بریتانیا و آلمان، نشان می‌دهد که حمایت از مؤسسه متبوع، رایج‌ترین هدف متقابل آنها است.

خط‌مشی خدمات

احمدی، رسولی آزاد و رضا حسینی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان تعیین و تشریح وضع موجود کتابخانه های دانشگاهی شهرستان خمین از نظر شاخص های موجود در استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران و مقایسه وضع موجود با وضع مطلوب به مطالعه پرداختند. بر اساس یافته ها می توان گفت که کتابخانه های مورد مطالعه با استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی ایران، به ویژه از نظر نیروی انسانی، فضا، منابع و خدمات فاصله بسیار زیادی دارند.

مرادمند، ناخدا، نقشینه و نوروزی (۱۳۹۸) به شناسایی عوامل کلیدی پژوهش، تهیه سناریوهای پژوهشی دانشگاه ها و تحلیل نقش این سناریوها بر خدمات کتابخانه های دانشگاهی در افق ۱۴۱۳ مبادرت کردند. یافته ها نشان داد که در مجموع، ۲۴ عامل کلیدی پژوهش بر اساس نظر متخصصان حوزه پژوهش حائز اهمیت است. دو عامل شناسایی شده با بیشترین میزان اهمیت و عدم قطعیت جهت تدوین سناریوهای پژوهش عبارتند از: عامل «وضعیت همکاری علمی و پژوهشی بین المللی»، و عامل «رویکرد دولت به پژوهش». چهار سناریو برای پژوهش دانشگاه ها ارائه شده است: ۱. رونق پژوهش ملی و بین المللی، ۲. عدم توجه به پژوهش ملی، ۳. حمایت از پژوهش ملی؛ و ۴. رکود برنامه های پژوهشی ملی و بین المللی.

پژوهش نوس (۲۰۱۵) به موضوع تدوین خط مشی خدمات در کتابخانه های دانشگاهی پرداخته است. بررسی او نشان می دهد که خط مشی های کتابخانه، توجه پژوهشی یکسانی را به خود جلب نکرده اند. در واقع، یک خط مشی مبتنی بر مأموریت سازمانی که به خوبی تدوین شده است، نحوه اولویت بندی و تخصیص منابع کتابخانه و همچنین تعریف محدوده خدمات یا پیشبرد نقش های جدید را با مؤسسات به اشتراک می گذارد.

پژوهش پاسیوس و پرز-پریز (۲۰۱۹) در باره ارزیابی خط مشی خدمات کتابخانه ملی در آمریکای لاتین بود. این مطالعه به بررسی وبگاه های ۲۲ کتابخانه ملی در این منطقه برای تعیین تاثیر چگونگی بیانیه های مأموریت این کتابخانه ها و نیز هم گرایی/واگرایی بین مولفه های آنها پرداخت. یافته ها نشان داد که ارائه محتوای وبگاه حاکی از اشتیاق کتابخانه های ملی برای انتشار بیانیه های مأموریت خود است که در اکثر موارد به راحتی قابل دسترسی است.

برایت و اوکونیشی (۲۰۲۵) در پژوهشی به بررسی خط مشی های کتابخانه دانشگاهی و کاربرد ابزار مرتبط با تحلیل خط مشی پرداختند. نتایج نشان داد که خط مشی های موجود در

کتابخانه‌های دانشگاهی، اعم از رسمی یا غیررسمی، خارجی یا داخلی، اهمیت بالایی برای عملکرد کتابخانه دارند. اما تاریخ و تجربه نشان داده است که سیاست‌های کتابخانه همیشه به نفع همه نوشته نمی‌شود و ممکن است بر برخی از کاربران و کارکنان کتابخانه، به‌ویژه آنهایی که از جمعیت‌های به حاشیه رانده شده یا از نظر تاریخی محروم شده‌اند، تأثیر منفی بگذارد.

ارزیابی عملکرد

بیات و اسفندیاری مقدم (۱۳۹۴) در پژوهشی به تعیین و شناسایی مؤلفه‌های برنامه راهبردی کتابخانه‌های دانشگاهی مبادرت ورزیدند با بررسی برنامه‌های راهبردی دانشگاه‌ها، ۲۲ مؤلفه یا شاخص مهم از بین شاخص‌ها انتخاب شد که بیش از ۵۰ درصد کتابخانه‌ها مؤلفه‌های برگزیده شده را دارا بوده‌اند، با توجه به این شاخص‌ها یافته‌ها نشان داد، بسیاری از کتابخانه‌ها به بیشتر مؤلفه‌های موردنیاز در برنامه‌ریزی‌های راهبردی اشاره نموده و تا حدودی از برنامه‌ریزی راهبردی خوبی برخوردار بودند و به بیشتر اصول اصلی و مواردی که لازمه برنامه‌ریزی راهبردی است توجه داشتند.

هودلس و پین‌فیلد (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی نقش کتابداران موضوعی در مقابل متخصصان کاربردی در کتابخانه‌های دانشگاهی پرداختند. نتایج نشان داد که محرک‌های کلیدی برای تغییر شامل تمایل به همسویی بیشتر کتابخانه با راهبردهای سازمانی و ارائه پشتیبانی پژوهشی افزایش یافته است. با این حال، نگرانی‌های عمده‌ای نیز وجود داشت، به ویژه از دست دادن روابط نزدیک با گروه‌های دانشگاهی.

موتانا و سنگ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان موقعیت کتابخانه دانشگاه: چالش‌ها و راه‌حل‌ها برای یمن به بررسی جایگاه کتابخانه دانشگاهی در این کشور پرداختند. نتایج بررسی نشان داد که حضور کتابخانه‌های سنتی، منابع سنتی و خدمات و اجرای سیاست‌های جدید در این عرصه مشکلاتی برای ارائه خدمات بهینه ایجاد کرده است.

بنتیل (۲۰۲۲) در پژوهشی به منظور مطالعه بررسی پیامدهای گروهی از روندهای مرتبط با سیستم‌های مدیریت کتابخانه، به تعیین سطح تأثیر بر ارائه خدمات مؤثر در کتابخانه‌های عمومی و دانشگاهی انگلیسی و توسعه راه‌حل‌های قابل اجرا در آینده پرداخت. نتایج نشان داد که کتابخانه‌های دانشگاهی در انگلستان در مقایسه با کتابخانه‌های

عمومی در موقعیت قوی‌تری برای کاهش روندهای منفی در سطوح خدماتی و فعالیت اطلاع‌رسانی هستند.

استانویکس (۲۰۲۴) به پژوهش در باره برنامه‌ریزی در ارتباط با خدمات کتابخانه‌های دانشگاه آلبانی پرداخت. نتایج نشان داد که برای ایجاد یک برنامه راهبردی تدوین کارگروه تخصصی حائز اهمیت است. این فعالیت می‌تواند شامل ترکیبی از جلسات بخش، کار مستقل و گروهی و ارتباطات مداوم برای حفظ تعامل کارکنان باشد.

نتایج پیشینه و مطالعات نشان می‌دهد که بیانیه مأموریت کتابخانه‌ها نقش راهبردی دارد و در تعیین خدمات، تخصیص منابع و هم‌راستایی با اهداف سازمانی مؤثر است. در بسیاری موارد، هم‌خوانی ضعیفی بین مأموریت کتابخانه‌ها و مؤسسات مادر دیده می‌شود. همچنین، نیروی انسانی و ساختار سازمانی در تحقق مأموریت‌ها و پشتیبانی پژوهشی نقش مهمی دارند. علاوه بر آن، کتابخانه‌های کشورهای در حال توسعه با چالش‌هایی در اجرای مأموریت‌های نوین مواجه‌اند. افزون بر آن، توجه به تفاوت‌های گروهی و ارزش‌های مشترک می‌تواند ارتباطات و همکاری‌های درون سازمانی را تقویت کند. در مطالعه حاضر تمامی ابعاد و جوانب مورد نظر در فعالیت حرفه‌ای کتابخانه‌های دانشگاهی وابسته به وزارت عتف در سطح ملی و کشور مورد بررسی قرار گرفته و ویژگی‌های اساسی آنها از منظر منابع و خدمات تخصصی بررسی و تحلیل شده است. این تفاوت مهم پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین است که معمولاً به بررسی بخش محدودی از کتابخانه‌ها پرداخته‌اند.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش پیمایشی است. رویکرد پژوهش نیز کمی است. در پژوهش حاضر بررسی محتوای اسناد بالادستی، برنامه استراتژیک، اهداف و مأموریت‌های مؤسسه‌های آموزشی و پژوهشی کشور مورد بررسی قرار گرفت. در این ارتباط ابتدا اسناد موثر و مهم کشور در عرصه آموزش عالی شامل: نقشه جامع عملی کشور؛ برنامه اجرایی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ سیاست‌ها و اولویت‌های پژوهش و فناوری کشور؛ سند دانشگاه اسلامی و نیز قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مصوب مجلس شورای اسلامی، مورد بررسی قرار گرفته و مولفه‌های اصلی و ساختاری آنها

استخراج و احصاء شد. سپس مولفه‌های مهم و اساسی بر اساس فعالیت‌های انجام گرفته در کتابخانه‌های دانشگاهی منتخب تعیین و مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۱. نام کتابخانه‌های مرکزی مشارکت‌کننده در پژوهش

ردیف	نام کتابخانه	ردیف	نام کتابخانه
۱	کتابخانه مرکزی دانشگاه خلیج فارس	۲۱	کتابخانه مرکزی دانشگاه لرستان
۲	کتابخانه مرکزی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	۲۲	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد زنجان
۳	کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی شریف	۲۳	کتابخانه مرکزی دانشگاه بوعلی سینا
۴	کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید باهنر کرمان	۲۴	کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه کوثر بجنورد
۵	کتابخانه مرکزی، مرکز اسناد، و موزه دانشگاه شهید بهشتی	۲۵	کتابخانه مرکزی دانشگاه محقق اردبیلی
۶	کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد	۲۶	کتابخانه مرکزی دانشگاه گلستان
۷	کتابخانه مرکزی دانشگاه سلمان فارسی کازرون	۲۷	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه خوارزمی
۸	کتابخانه مرکزی دانشگاه سمنان	۲۸	کتابخانه مرکزی دانشگاه یزد
۹	کتابخانه و انتشارات دانشگاه صنعتی اصفهان	۲۹	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه علامه طباطبائی
۱۰	کتابخانه مرکزی دانشگاه الزهرا	۳۰	مرکز اسناد، کتابخانه، و نشر دانشگاه گیلان
۱۱	کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی	۳۱	کتابخانه مرکزی دانشگاه ارومیه
۱۲	کتابخانه مرکزی دانشگاه خاتم بهبهان	۳۲	کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید چمران
۱۳	کتابخانه دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل	۳۳	کتابخانه مرکزی دانشگاه ایلام
۱۴	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران	۳۴	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد و انتشارات دانشگاه تبریز
۱۵	کتابخانه مرکزی دانشگاه هرمزگان	۳۵	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه ارومیه
۱۶	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه بجنورد	۳۶	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه شیراز
۱۷	دانشگاه تخصصی فناوری‌های نوین آمل	۳۷	کتابخانه مرکزی و مرکز نشر دانشگاه بیرجند
۱۸	کتابخانه مرکزی دانشگاه شهرکرد	۳۸	کتابخانه مرکزی دانشگاه رازی
۱۹	کتابخانه مرکزی دانشگاه قم	۳۹	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه رازی
۲۰	کتابخانه مرکزی دانشگاه کردستان	۴۰	کتابخانه مرکزی دانشگاه یاسوج

جامعه آماری نیز عبارت است از کتابخانه‌های مرکزی و آکادمیک در دانشگاه‌های مهم کشور. نمونه‌گیری به صورت روش نمونه‌گیری هدف‌مند انجام گرفت و به همین منظور، انتخاب کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی در مراکز استان‌های کشور انجام شد. در این رابطه در هر استان کتابخانه مرکزی دانشگاه اصلی آن استان در نظر گرفته شد. معمولاً در مراکز استانی دانشگاه‌های جامعی تأسیس شده است که مشتمل بر رشته‌ها و حوزه‌های مطالعاتی گوناگون هستند. این دانشگاه‌ها، مراکز اصلی دانشگاهی در استان‌های کشور شناخته می‌شوند. براین اساس ۳۳ کتابخانه در مراکز استانی و ۷ کتابخانه در تهران در مجموع ۴۰ کتابخانه به پرسشنامه پاسخ دادند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق‌ساخته بود. این پرسشنامه‌ای شامل ۴۵ گویه کلیدی بود. گویه‌ها در ۴ بخش اساسی طبقه‌بندی شد که شامل: «خدمات پایه»، «خدمات مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی»، «خدمات پشتیبان پژوهش» و «خدمات ویژه کتابخانه‌ای» بود. تمامی گویه‌ها براساس خدمات دقیق و موثر مورد بررسی قرار گرفته و پرسش‌ها متناسب با هر طبقه اصلی و خدمات کتابخانه‌ای طراحی شد. گزینه‌های پرسشنامه نیز خدمات مورد نظر را براساس وجود یا عدم وجود آن خدمت، طراحی و سیاست‌گذاری و یا اجرای بخشی از آن مورد پرسش قرار گرفت. روایی آن به صورت صوری و با بهره‌گیری از مشورت با چند تن از استادان علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مورد تایید خبرگان قرار گرفته و سپس نهایی شد و به عنوان پرسشنامه پژوهش مورد بهره‌برداری قرار گرفت. پایایی پرسشنامه نیز با آزمون آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفت و میزان آن ۰/۸۲۱ تعیین شد.

یافته‌های پژوهش

معنایی

در پاسخ به پرسش اول پژوهش: عناصر مرتبط با اسناد بالادستی علم و فناوری در ارتباط با فعالیت کتابخانه‌های دانشگاهی کدامند؟ سنجش اسناد بالادستی بر اساس محورهای اصلی آنها مورد بررسی قرار گرفت. پس از بررسی و تحلیل اسناد، مولفه‌های اساسی مرتبط با آموزش عالی در قالب جدول‌ها مشخص و تعیین شدند.

جدول ۲ توصیف مولفه‌های نقشه جامع علمی کشور

ردیف	محور اصلی	مولفه‌ها و کدهای آن
۱	ویژگی‌های اصلی الگوی نظام علم، فناوری و نوآوری	۱-۱. تلفیق آموزش با تربیت، پژوهش و مهارت
۲	چشم‌انداز علم و فناوری در افق ۱۴۰۴	۱-۲. توانا در تولید، توسعه علم، فناوری و نوآوری، و به کارگیری دستاوردهای آن پیش‌تاز در مرزهای دانش و فناوری با مرجعیت علمی در جهان
۳	اهداف کلان نظام علم فناوری کشور	۱-۳. دستیابی به توسعه علوم و فناوری‌های نوین و نافع، متناسب با اولویت‌ها و نیازها و مزیت‌های نسبی کشور؛ انتشار و به کارگیری آنها در نهادهای مختلف آموزشی و صنعتی و خدماتی ۱-۴. ارتقای جایگاه زبان فارسی در بین زبان‌های بین‌المللی علمی گسترش همکاری در حوزه‌های علوم و فناوری با مراکز علمی معتبر بین‌المللی
۴	اهداف بخشی نظام علم، فناوری و نوآوری کشور	۱-۵. پرورش استعدادها و پدیدآوردن آینده شغلی برای برآوردن نیازهای جامعه؛ ۱-۶. پرورش استعدادها و علمی برای ورود به دوره تخصصی؛ ۱-۷. دستیابی به سطح دانش و مهارت نیروی کار کشور متناسب با معیار جهانی و در جهت پاسخگویی به نیازهای جامعه و بازار کار داخلی و بین‌المللی ۱-۸. ارتقاء سطح مطلوب تولید علم در علوم انسانی بر اساس مبانی اسلامی و نیازهای بومی
۵	تثبیت جایگاه کشور	۱-۹. فناوری اطلاعات به منظور کسب جایگاه اول در حوزه علم و فناوری در جهان اسلام

نقشه جامع علمی کشور یکی از اسناد مهم و قابل توجه در فعالیت‌های آموزش عالی کشور است. این سند مجموعه‌ای است جامع، هماهنگ، پویا و آینده‌نگر؛ شامل مبانی،

اهداف، راهبردها، ساختارها و الزامات تحول راهبردی علم و فناوری مبتنی بر ارزش‌های اسلامی برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز بیست ساله کشور است. تحلیل مولفه‌های اساسی مرتبط با آموزش عالی این سند در جدول ۲ آمده است.

جدول ۳. توصیف مولفه‌های برنامه وزارت عتف

ردیف	محور اصلی	مولفه‌ها
۱	باورها و ارزش‌های بنیادین شامل: عدالت، معنویت و عقلانیت	۱-۲. موفقیت در حوزه‌های علمی و فناوری در سطح ملی و بین‌المللی. ۲-۲. تمرکز بر بنیان‌های پیشرفت اقتصادی کشور مبتنی بر دانش.
۲	راهبردهای تحول آفرین	۳-۲. تحول در نظام آموزشی، تربیتی و مهارتی در دانشگاه‌ها. ۴-۲. تحول در مأموریت‌گرایی آموزشی، پژوهشی و فناوری دانشگاه‌ها با تاکید بر کیفیت‌گرایی و کارآمدی.
۳	برنامه‌های کلان تحول آفرین	۵-۲. طراحی و استقرار نظام ملی پایش و مدیریت آمار و اطلاعات علمی، پژوهشی و فناوری کشور. ۶-۲. بکارگیری رویکردهای نوین آموزشی با تمرکز بر آموزش پژوهش-محور و پژوهش آموزش-محور. ۷-۲. افزایش سهم آموزش‌های کاربردی و مهارتی در نظام آموزش عالی با اصلاح ساختارها و مقررات آموزشی دانشگاه‌ها. ۸-۲. افزایش رقابت‌پذیری علمی و پژوهشی و اتصال آن به رفع نیازها و مسایل کشور. ۹-۲. پیاده‌سازی پروژه‌های کلان علمی و فناورانه. ۱۰-۲. اجرای قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در آثار علمی و رویکردهای تخصصی. ۱۱-۲. ایجاد نظام ارجاع‌دهی و استنادات علمی و فناوری کشور و توسعه نشریات نمایه شده در پایگاه‌های بین‌المللی. ۱۲-۲. ایجاد فرصت‌های مطالعاتی.

وزارت عتف برای انجام فعالیت‌های خود برنامه‌ای کاربردی در سال ۱۴۰۰ ارائه کرده‌اند. تحلیل ساختار این برنامه را در جدول ۳ مرور می‌کنیم.

جدول ۴. توصیف مولفه‌های سیاست‌های پژوهش و فناوری کشور

ردیف	محور اصلی	مولفه‌ها
۱	گام‌ها و سیاست‌های اولویت‌های پژوهش و فناوری کشور	۳-۱. گام دوم: تعیین زیرحوزه‌های راهبردی در اولویت‌گذاری پژوهش و فناوری کشور ۳-۲. گام ششم: تعیین اولویت‌های سطح کلان حوزه پژوهش و فناوری کشور
۲	سیاست‌های پژوهش و فناوری	۳-۳. کارکرد اول: تحقیق و توسعه ۳-۴. کارکرد پنجم: شبکه‌سازی در زمینه دانش ۳-۵. کارکرد نهم: ارائه خدمات مشاوره‌ای
۳	اولویت‌های پژوهش و فناوری	۳-۶. (مجموعه پژوهش و فناوری در یک رده قرار می‌گیرد). در زمینه محیط‌زیست؛ آب؛ فناوری اطلاعات و ارتباطات؛ صنایع و معادن؛ دفاع، امنیت ملی و سیاست خارجی؛ عمران، حمل و نقل درون و برون‌شهری؛ سلامت و ایمنی غذایی؛ رفاه و تأمین اجتماعی؛ امنیت غذایی، کشاورزی و منابع طبیعی؛ انرژی؛ علوم انسانی و معارف اسلامی؛ فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی؛ حقوقی و قضایی؛ مدیریت، اقتصاد و بازرگانی

همانطور که می‌دانیم، برای رسیدن به اهداف توسعه، پژوهش و فناوری نقش مهمی در سیاست‌های علمی برعهده دارد. از همین رو، سند مورد بحث، تحلیل شده و عناصر اصلی آن در جدول ۴ معرفی شده است.

جدول ۵. توصیف مولفه‌های سند اسلامی شدن دانشگاه‌ها

ردیف	محور اصلی	مولفه‌ها
۱	اصول عمومی دانشگاه‌ها	۴-۱. اهتمام به علم و دانش برای تأمین رفاه و سعادت مردم و رشد و توسعه متوازن.
۲	اصول اختصاصی دانشگاه اسلامی	۴-۲. احساس تعهد و مسئولیت نسبت به رشد و تعالی جامعه و تحقق اهداف و ارزش‌های اسلامی.
۳	سیاست‌های راهبردی اسلامی شدن دانشگاه	۴-۳. ارتقای سطح دانش و معرفت دینی، سیاسی و اجتماعی استادان. ارتقاء سطح دانش و بینش سیاسی و اجتماعی دانشجویان.
۴	نظام برنامه‌ریزی فرهنگی	۴-۴. توجه و تأکید بر توأم بودن نظام برنامه‌ریزی فرهنگی با نظام برنامه‌ریزی درسی، آموزشی، پژوهشی، مدیریتی.

۵	متون و برنامه‌ریزی درسی	۴-۵. تدوین نظام جامع نظارت و ارزیابی هدفمند و مستمر متون و برنامه‌های آموزشی و درسی.
۶	نظام آموزشی و پژوهشی	۴-۶. اصلاح و تدوین نظام برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی. ۴-۷. برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی بر اساس پژوهش‌های علمی و ایجاد تعادل و تناسب میان آموزش و پژوهش در برنامه‌ها و متون.
۷	مدیریت	۴-۸. نظارت و ارزیابی هدفمند و مستمر به منظور تقویت ابعاد علمی و اسلامی مدیریت مراکز آموزشی و علمی.

دانشگاهها و مراکز آموزش عالی دارای جایگاه ویژه و بااهمیتی در جامعه هستند. براین اساس، برای تقویت فعالیت‌های علمی و فرهنگی به عناصر مهم اعتقادی توجه می‌شود. سند مهم دانشگاه اسلامی در جدول ۵ مورد تحلیل قرار گرفته و عناصر مهم آن معرفی شده است.

جدول ۶. توصیف مولفه‌های قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت عتف

ردیف	محور اصلی	مولفه‌ها
۱	اهداف	۵-۱. اعتدالی موقعیت آموزشی، علمی و فنی کشور. ۵-۲. تأمین نیروی انسانی متخصص و توسعه منابع انسانی کشور.
۲	ماموریت‌ها و حدود اختیارات	۵-۳. بررسی اولویت‌های راهبردی تحقیقات و فناوری با همکاری یا پیشنهاد دستگاه‌های اجرایی ذیربط. ۵-۴. حمایت از توسعه تحقیقات بنیادی و پژوهش‌های مرتبط با فناوری‌های نوین براساس اولویت‌ها.
۳	اداره امور دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی	۵-۵. برنامه‌ریزی اجرایی، آموزشی و تحقیقاتی متناسب با نیازها و تحولات علمی و فنی در جهان.
۴	سایر موارد	۵-۶. مشارکت فعال در فرآیند سیاست‌گذاری نظام آموزش و توسعه نیروی انسانی کشور. ارزیابی و تأیید اختراعات، اکتشافات و نوآوری‌ها با همکاری سایر مراکز علمی و تحقیقاتی کشور (رعایت حقوق مالکیت معنوی). ۵-۷. ایجاد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی به جامعه و بخش‌های مختلف در زمینه سیاست‌ها، اولویت‌ها و برنامه‌ها و عملکردهای آموزش عالی، تحقیقات و فناوری.

چنانچه می‌دانیم، یکی از وزارت‌خانه‌های دولت ایران و مسئول انسجام بخشیدن به امور اجرایی، سیاست‌گذاری نظام دانشی، پژوهشی و فناوری ایران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است. این وزارت فعالیت علمی و فناوری کشور در عرصه دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی کشور را هدایت می‌کند. لذا قوانین آن و اهداف و رسالت سازمانی این وزارت، نقش مهمی در تمامی اجزای آن و از جمله فعالیت کتابخانه‌های دانشگاهی دارد. در جدول ۶ این قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری را مرور کرده و ساختار آن را به اختصار معرفی کرده‌ایم.

تحلیل اسناد بالادستی

در بررسی اسناد بالادستی علم و فناوری کشور، ارتباط خدمات کتابخانه‌ای با مولفه‌های اساسی اسناد مورد بررسی قرار گرفته و ابعاد آن در ارتباط با شاخص‌های اصلی خدمات در بخش‌های کتابخانه‌ای در جدول ۸ ارائه شده است.

جدول ۸. تطبیق میان خدمات و اسناد بالادستی (امتیاز ۱-۵)

اسناد بالادستی	خدمات پایه	خدمات مبتنی بر فناوری‌ها	خدمات پشتیبان پژوهش	خدمات ویژه کتابخانه‌ای	وضعیت
نقشه جامع علمی کشور	۵	۳	۳	۲	تا حدی مناسب
برنامه اجرایی وزارت عتف	۵	۴	۳	۳	نسبتاً مناسب
سیاست‌ها و اولویت‌های پژوهش و فناوری	۴	۳	۲	۲	تا حدی مناسب
سند دانشگاه اسلامی	۴	۳	۲	۲	نیازمند بهبود
قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت عتف	۵	۴	۳	۳	نسبتاً مناسب

مولفه‌های نقشه جامع علمی کشور در زمینه‌های مرتبط با فعالیت تخصصی کتابخانه عبارت است از: تلفیق آموزش با تربیت، پژوهش و مهارت؛ توسعه علم، فناوری و نوآوری؛ سطح دانش و نیز گسترش علمی. این مولفه‌ها با خدمات متعدد کتابخانه‌ای ارتباط دارد. این

امر به ویژه در ارتباط با بندهای ۱-۲ و ۸-۱ بیشتر قابل توجه است. به عنوان مثال: خدمات پژوهشی کتابخانه چون کمک به پژوهشگران در زمینه حق مولف، یا یاری در زمینه استفاده ابزارها و روش های پژوهش دیجیتال، با پژوهش و مهارت ارتباط نزدیکی دارد. از این منظر، خدمات پایه حائز رتبه اول و خدمات ویژه کتابخانه ای در رتبه چهارم قرار دارد. برای پشتیبانی از توسعه علم، فناوری و نوآوری خدمات مختلفی در کتابخانه ها طراحی شده است. این خدمات در حال حاضر در برخی کتابخانه ها اجرا می شود و برخی از آنها در برنامه های آتی خود به آن توجه کرده اند. کمک به پژوهشگران در زمینه تولید محتوای رسانه ای و یا پشتیبانی از برنامه های تدریس در دانشگاه در این مقوله قرار می گیرد. همچنین محورهای دیگری نیز وجود دارد که از پیوند میان آموزش با تربیت که به صورت معناداری با موضوع تربیت علمی و نیز اخلاقی ارتباط دارد، حمایت می کند. علاوه بر آن، کتابخانه ها با تامین منابع اطلاعاتی تخصصی می توانند به بحث تقویت بنیه علمی کمک کنند. از منظر اخلاقی نیز با آموزش های پیشگیری از سرقت علمی و یا روش های صحیح استناددهی نقش مهمی در اخلاق علمی ایفا می کنند.

بررسی نتایج نشان می دهد که وضعیت خدمات کتابخانه ای و مولفه های برنامه وزارت عتف، نسبتاً مناسب است. به ویژه در خصوص بندهای ۲-۲، ۲-۴، ۹-۲ و ۱۰-۲ بیشتر قابل توجه است. هر چند که برخی از خدمات کتابخانه ها نیازمند ارتقاء به ویژه در حوزه مرتبط با موفقیت در حوزه های علمی و فناوری در سطح ملی و بین المللی و رویکردهای نوین آموزشی و پژوهشی است. برنامه های وزارت عتف در زمینه پیاده سازی پروژه های کلان علمی و فناورانه توجه بیشتر به سرمایه گذاری در توسعه منابع را ضروری می سازد. از دیگر برنامه ها در این سند، بحث اجرای قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در آثار علمی، ایجاد نظام ارجاع دهی و استنادات علمی و فناوری کشور، پشتیبانی از فرصت های مطالعاتی و نیز توسعه بهره گیری از نشریات نمایه شده در نظام های بین المللی است. در این زمینه وزارت عتف با پشتیبانی از سامانه آموزش و آزمون اخلاق پژوهش (آوا) نقش مهمی در تقویت این مقوله ایفا کرده است. بنابراین در این حوزه کتابخانه ها ارتباط مناسبی با تقویت مولفه های نامبرده دارند. همچنین آموزش کتابداران می تواند سبب توسعه بیشتر کتابخانه های دانشگاهی در زمینه پیشگیری از سرقت علمی و کمک به کابران کتابخانه باشد. اساساً خدمات مختلف کتابخانه ای مانند: آموزش سواد اطلاعاتی و دیجیتال، خدمات نوین واقعیت افزوده و مجازی، کمک به پژوهشگران در زمینه مدیریت داده های پژوهشی،

ارتباط عمیقی با برنامه‌های وزارت عتف دارد که می‌تواند به نوعی پشتیبان فرایندهای تخصصی و حرفه‌ای در خط‌مشی کلان دانشگاه به شمار آید.

بررسی سند بالادستی سیاست‌های پژوهش و فناوری کشور نشان می‌دهد که برخی از عناصر اصلی این سند مرتبط با خدمات کتابخانه‌ای است. بندهای ۳-۳، ۳-۵ و ۳-۶ دارای ربط بیشتری در حوزه فعالیت خدمات مطلوب کتابخانه‌ها است. در ارتباط با مولفه‌های تحقیق و توسعه، شبکه‌سازی در زمینه دانش و خدمات مشاوره‌ای، کتابخانه می‌تواند خدمات مطلوبی را عرضه کند. پاره‌ای از فعالیت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی نظیر: آگاهی‌رسانی جاری، دسترسی به نرم‌افزارها از راه دور، اشتراک پیاپی‌ها، مصاحبه مرجع با کتابدار موضوعی، و دیجیتال سازی منابع اطلاعاتی با محورهای اصلی این برنامه همگونی دارد. وضعیت کتابخانه‌ها در این عرصه تا حدودی مناسب است. از این منظر رتبه‌های نخست به بحث خدمات پایه و تکمیلی کتابخانه‌ها باز می‌گردد. ولی در ارتباط با خدمات پشتیبان پژوهشی و خدمات ویژه نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت است تا بتوان از خدمات سودمند این عرصه حمایت کرد. به ویژه با به کارگیری انواع فناوری‌های روزآمد پژوهشی برای مدیریت اسناد علمی، خدمات داده‌کاوی و تحلیل اطلاعات پژوهشی می‌توان خدمات این بخش را تقویت کرد. پاره‌ای از حوزه‌های موضوعی مرتبط که در این سند از آنها نام برده شده و بحث پژوهش و توسعه در خصوص آنها مطرح می‌شود با تامین منابع اطلاعاتی سودمند توسط کتابخانه‌های دانشگاهی تقویت خواهد شد. به عنوان نمونه مباحثی چون: محیط‌زیست؛ آب؛ فناوری اطلاعات و ارتباطات؛ صنایع و معادن؛ سیاست خارجی؛ عمران، حمل و نقل؛ سلامت و ایمنی غذایی؛ کشاورزی و منابع طبیعی؛ انرژی و دیگر زمینه‌های مطالعاتی در قالب پایگاه‌های اطلاعاتی برخط و منابع دیجیتال و یا فرمت‌های دیگر در کتابخانه‌ها قابل دسترسی خواهد بود. در مجموع، خدمات کتابخانه‌ای در ارتباط با تامین شاخص‌های سیاست‌های پژوهش و فناوری نیازمند ارتقاء به ویژه در حوزه‌های راهبردی در اولویت‌گذاری پژوهشی و فناوری است.

تطبیق میان انواع خدمت و مولفه‌های مرتبط با نقش کتابخانه در سند دانشگاه اسلامی نشان می‌دهد که حوزه‌های مرتبط تا حدودی دارای همپوشانی و تامین شاخص‌های آن هست. در این ارتباط باید بیان کرد که بندهای ۲-۴، ۴-۴ و ۴-۷ بیشتر در ابعاد مرتبط با برنامه‌های آموزشی و درسی، مطالعاتی و پژوهشی، و نیز ابعاد علمی مورد نظر با فعالیت کتابخانه‌های دانشگاهی دارای تناسب است. البته شاخص‌های نمایش داده شده حاکی از

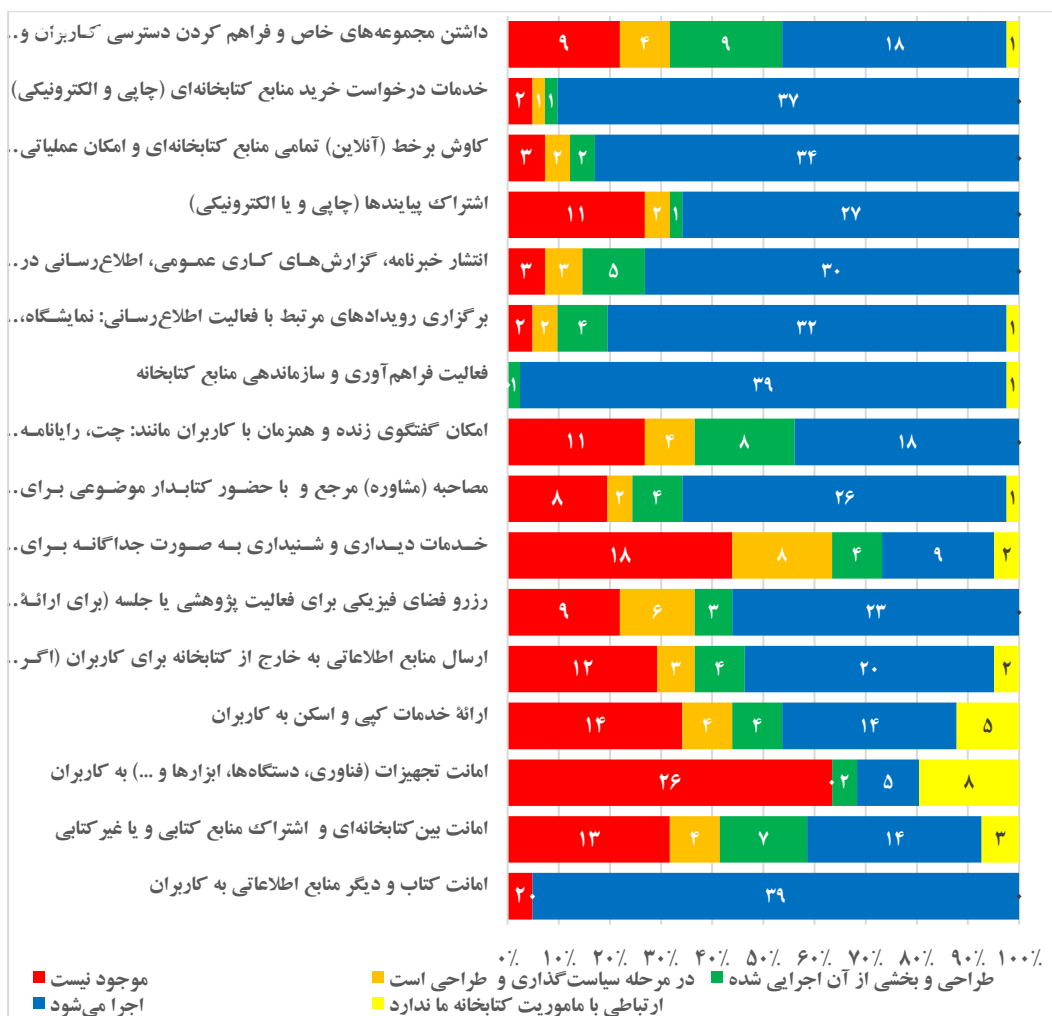
آن است که در این ابعاد نیز خدمات کتابخانه‌ای نیازمند توسعه و ارتقاء هستند. در تعامل میان این سند و خدمات کتابخانه‌ای باید اظهار کرد که خدمات پایه در رتبه اول قرار دارد. از سویی مباحث اخلاق پژوهش و پیشگیری از سرقت علمی نقش برجسته‌تری در این زمینه دارند. در حوزه خدمات ویژه، برنامه کتابخانه‌ها نیازمند ارتقاء و بهبود است. تامین منابع اطلاعاتی مرتبط با حوزه فرهنگ نیز وضعیت نسبتاً مناسبی دارد. در ارتباط با مأموریت مهم تدوین نظام برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی، کتابخانه‌های دانشگاهی می‌توانند نقشی پررنگ ایفا کنند. همچنین به منظور تقویت بنیه نظام برنامه‌ریزی فرهنگی هم کتابخانه‌ها توانایی قابل قبولی دارند و اساساً با برگزاری کارگاه‌ها و تامین منابع اطلاعاتی مرتبط همواره به تقویت این قبیل برنامه‌ها مبادرت می‌ورزند. علاوه بر آن، در خصوص مورد ایجاد تعادل و تناسب میان آموزش و پژوهش، کتابخانه‌ها با اجرای برنامه‌های متعددی چون پشتیبانی از نرم‌افزار یادگیری الکترونیک دانشگاه، آموزش نرم‌افزارهای مدیریت اسناد و یا کمک به پژوهشگران در زمینه متن کاوی و داده کاوی در کنار خدمات حفاظت و بازیابی دیجیتال می‌توانند به نقش سازنده خود مبادرت ورزند.

در ارتباط قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری باید اظهار کرد که با تطبیق میان انواع خدمت و مولفه‌های مرتبط با نقش کتابخانه در این قانون، متوجه می‌شویم که اعتلای موقعیت آموزشی، علمی و فنی کشور با برنامه دقیق آموزشی و پژوهشی میسر است. تمامی بندهای این سند از ۱-۵ تا ۷-۵ دارای ارتباط محکمی با خدمات ارائه شده در کتابخانه‌های دانشگاهی است. با عنایت به انواع خدمات کتابخانه‌ای پایه و تکمیلی مشخص می‌شود که کتابخانه‌ها در این زمینه نقش برجسته‌ای ایفا می‌کنند. رتبه اول مرتبط با خدمات اصلی کتابخانه است. تطبیق این سند با خدمات کتابخانه‌ای نشانگر آن است که در عرصه خدمات پشتیبان پژوهش نیز تا حدودی توانسته به رسالت خود عمل کند. اما در زمینه خدمات ویژه در رتبه آخر قرار دارد. پاره‌ای خدمات اساساً در کتابخانه‌های کشور وجود ندارد و ضرورت دارد تا این خدمات برجسته شده و برای راه‌اندازی آنها، برنامه‌ریزی گسترده‌ای انجام گیرد. خدمات زیست‌فناوری، یاری در زمینه استفاده ابزارها و روش‌های پژوهش دیجیتال، و انواع روش‌های کمک به پژوهشگران در زمینه تحقیقات علمی می‌تواند در این حوزه راهگشا باشد. بر این اساس، فرآیند سیاست‌گذاری نظام آموزش و توسعه نیروی انسانی کشور با کمک کتابخانه‌ها نیز تقویت می‌شود. به ویژه آنکه پاره‌ای از اهداف دقیقاً با فعالیت کتابخانه همگونی دارد. به

عنوان نمونه ایجاد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی به جامعه و بخش‌های مختلف از زمره وظایف کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های کشور است.

بررسی کتابخانه‌های دانشگاهی کشور

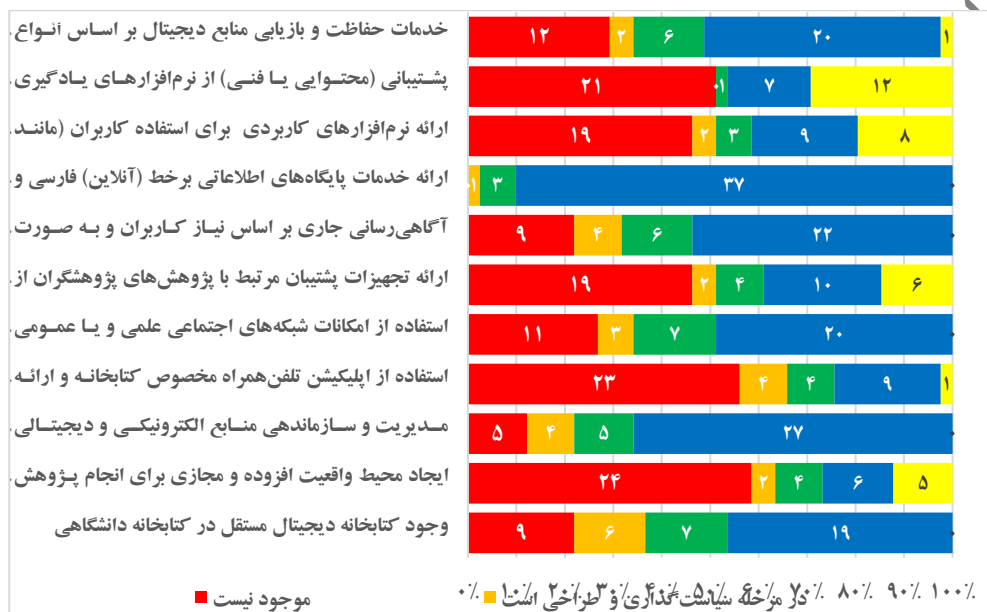
در پاسخ به پرسش دوم و سوم پژوهش: فعالیت‌های تخصصی مهم کتابخانه‌های دانشگاهی زیر پوشش وزارت عتف کدامند؟ و تا چه اندازه خدمات و عملکرد کتابخانه‌های دانشگاهی، با اهداف و راهبردهای مندرج در اسناد بالادستی علم و فناوری هم‌خوانی دارد؟ گویه‌های مورد بررسی در کتابخانه‌های دانشگاهی شامل چهار گروه اصلی برای بررسی شامل: «خدمات پایه»، «خدمات مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی»، «خدمات پشتیبان پژوهش» و «خدمات ویژه کتابخانه‌ای» می‌شود. هر یک از این گروه‌ها نیز تعدادی زیرمجموعه دارد که تمامی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند. نظر به آنکه داده‌های گردآوری شده همه از نوع «اسمی» بودند، برای گزارش آماری آنها از سنجۀ آماری «مد» بهره‌برداری شد. از این رو، برای هر یک از گویه‌های پرسشنامه در ابعاد گوناگون «مد» محاسبه شد. در نمودار ۱ مد هر یک از گویه‌های زیرمجموعۀ «خدمات پایه» به همراه فراوانی مد گزارش شده است.

نمودار ۱. توجه به «خدمات پایه» در کتابخانه‌های مرکزی کشور

بر پایه اطلاعات نمودار ۱، مد خدمات «امانت کتاب و دیگر منابع اطلاعاتی به کاربران» و «فعالیت فراهم‌آوری و سازماندهی منابع کتابخانه» با فراوانی ۳۹ پاسخ «اجرا می‌شود» است. بیشترین مد در بُعد «خدمات پایه» گزینه «اجرا می‌شود» است. امانت کتاب و منابع اطلاعاتی به کاربران با ۳۹ فراوانی، نشان از توجه جدی به ارائه منابع دانشی و اطلاعاتی به جامعه دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد که تمرکز بیشتر بر خدمات سنتی، بیانگر چیرگی الگوهای مرجع‌محور بر خدمات نوین در کتابخانه‌های دانشگاهی کشور است. همچنین پایه‌های اصلی فعالیت

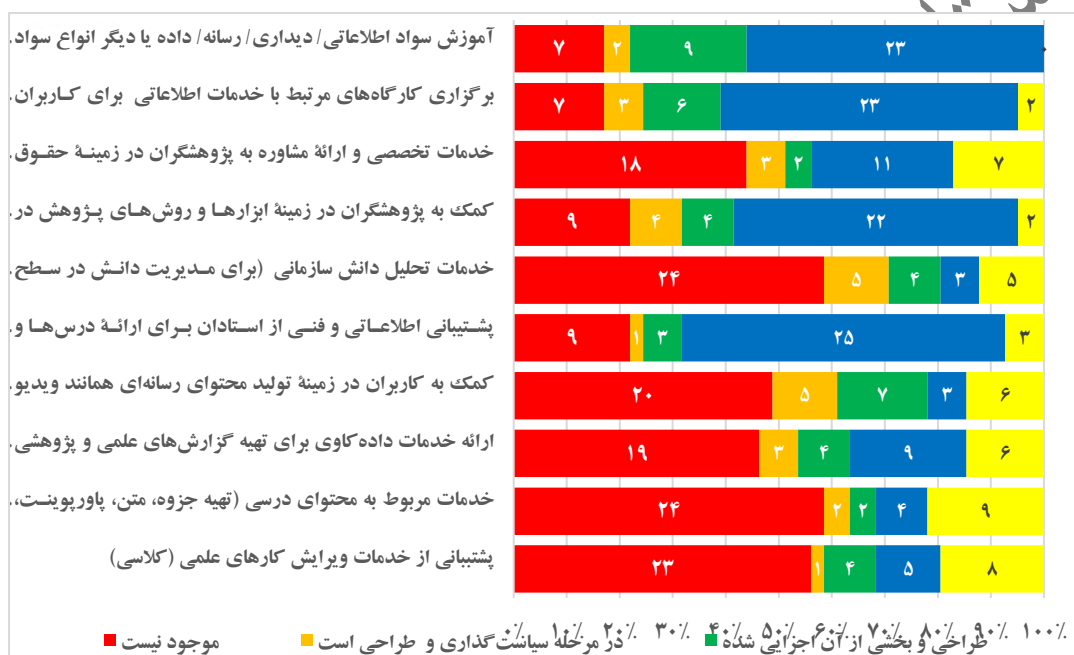
کتابخانه‌ای در سطح مناسب، نشان می‌دهد که به صورت سنتی کتابداران و متخصصان علم اطلاعات تمایل به حفظ زمینه فعالیت‌های حرفه‌ای خود دارند. علاوه بر آن، میل به تعامل بیشتر با دیگر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی در حال تقویت شدن است.

نمودار ۲. توجه به «خدمات مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی» در کتابخانه‌های مرکزی کشور

در نمودار ۲ مد هر یک از گویه‌های زیرمجموعه «خدمات مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی» به همراه فراوانی مد گزارش شده است. بر پایه این نمودار، مد «ارائه خدمات پایگاه‌های اطلاعاتی...» با فراوانی ۳۷ پاسخ «اجرا می‌شود» است. بیشترین مد در بُعد «خدمات مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی» گزینه «اجرا می‌شود» است. بررسی داده‌های توجه به «خدمات مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی» در کتابخانه‌های مرکزی مؤسسه‌های آموزش عالی کشور نشان می‌دهد که نقش این کتابخانه‌ها در ارائه خدمات مبتنی بر فناوری به جامعه علمی و دانشجویان بسیار مهم است. همچنین، وجود کتابخانه دیجیتال مستقل در کتابخانه دانشگاهی با ۱۹ فراوانی، نشان از توجه به ایجاد منابع دیجیتال و افزایش دسترسی به منابع الکترونیکی دارد. با توجه به آنکه کتابخانه‌ها در حال گذار از خدمات چاپی به دیجیتال قرار گرفته‌اند، نتایج حاکی از آن است که به تدریج به سوی بهره‌گیری بیشتر از

منابع اطلاعاتی دیجیتال و خدمات مبتنی بر آن پیش می‌روند. همچنین یافته‌ها بیانگر آن است که نیاز به تقویت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در سطح ملی است تا کتابخانه‌ها به خدمات مبتنی بر فناوری بیشتر تکیه کنند. علاوه بر آن، آموزش کارکنان در این زمینه، اختصاص بودجه مناسب و بهره‌گیری از فناوری‌ها نوین می‌تواند سطوح خدماتی بهتری برای کتابخانه‌های دانشگاهی ایجاد کند.

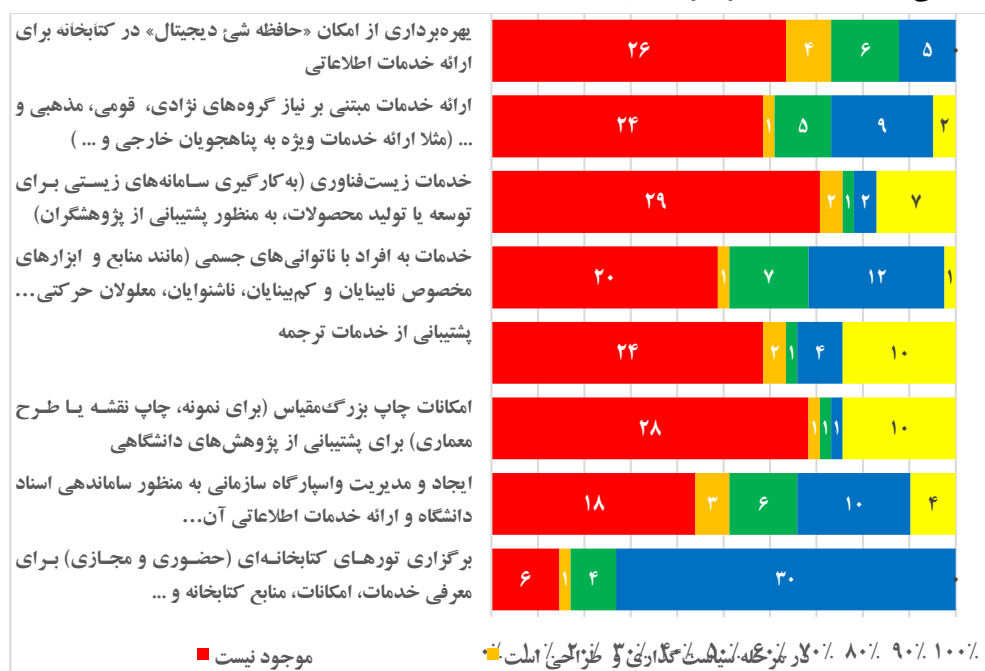

نمودار ۳. توجه به «خدمات پشتیبان پژوهش» در کتابخانه‌های مرکزی کشور

در. Error! Reference source not found. ۳ مد هر یک از گویه‌های زیر مجموعه

«خدمات پشتیبان پژوهش» به همراه فراوانی مد گزارش شده است. بر پایه این نمودار، مد «پشتیبانی اطلاعاتی و فنی از استادان...» با فراوانی ۲۵ پاسخ «اجرا می‌شود» است. بیشترین مد در بُعد «خدمات پشتیبان پژوهش» گزینه «موجود نیست» است. بررسی داده‌های توجه به «خدمات پشتیبان پژوهش» در کتابخانه‌های مرکزی مؤسسه‌های آموزش عالی کشور نشان می‌دهد که نقش این کتابخانه‌ها در ارائه خدمات پشتیبان پژوهش به جامعه علمی و دانشجویان بسیار مهم است. نتایج نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از خدمات پشتیبان پژوهش در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران یا اجرا نمی‌شود یا هنوز در گام برنامه‌ریزی و

طراحی است. لذا ضرورت توجه به خدمات تحلیلی دانش سازمانی، و نیز فعالیت‌های علمی - پژوهشی دارای اهمیت بیشتری است که در حال حاضر شرایط کتابخانه‌های دانشگاهی در این زمینه نیازمند بهبود است. همچنین شایسته است تا در برنامه‌ریزی مدیریت کتابخانه‌ها، خدمات پشتیبان پژوهش به عنوان یکی از مباحث اصلی در فعالیت‌های تخصصی کتابخانه‌ها در نظر گرفته شود.

نمودار ۴. وجه به «خدمات ویژه کتابخانه‌ای» در کتابخانه‌های مرکزی کشور

در نمودار ۴ مد هر یک از گویه‌های زیرمجموعه «خدمات ویژه کتابخانه‌ای» به همراه فراوانی مد گزارش شده است. با عنایت به تحلیل انجام شده می‌توان بیان کرد که خدمات زیرمجموعه این بُعد در مقایسه با دیگر ابعاد بیشتر در کتابخانه‌های مرکزی مؤسسه‌های آموزش عالی ایران مغفول مانده‌اند. این پدیده به دلیل ساختار نوآورانه خدمات نامبرده است که نیازمند سرمایه‌گذاری در بخش ابزارها و تجهیزات است. همچنین، آموزش کتابداران و متخصصان علم اطلاعات در این عرصه ضروری است. علاوه بر آن، تبلیغات و آشنایی با انواع خدمات ویژه برای معلولان جسمی حائز اهمیت است. داده‌های حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که نزدیک به ۵۰ درصد از کتابخانه‌های مرکزی مؤسسه‌های آموزش عالی

کشور برای افراد با ناتوانی‌های جسمی (همانند منابع و ابزارهای مخصوص نابینایان و کم‌بینایان، ناشنوایان، و معلولان جسمی و حرکتی، و غیره) خدمات ویژه‌ای ندارند. از زمره نقاط قوت برای برنامه‌ریزی مناسب، حضور متخصصان علم اطلاعات آگاه و قوانین حمایت از معلولان در این زمینه است. نقاط ضعف، نبود امکانات فنی مرتبط و نداشتن برنامه راهبردی در کتابخانه‌های دانشگاهی به منظور تقویت خدمات ویژه است.

یکی دیگر از یافته‌های این پژوهش، بررسی تفاوت اجرای خدمات کتابخانه‌ای میان کتابخانه‌های دانشگاهی تهران و سایر استان‌ها بود. به این منظور، از آزمون «یو من - ویتنی» بهره‌برداری شد. نتایج این آزمون نشان می‌دهد که تفاوت میان این دو گروه تنها در ارائه خدمات ویژه معنادار است و برای دیگر ابعاد، و همچنین برای کل خدمات معنادار نیست. بر این پایه وضعیت ارائه خدمات ویژه در کتابخانه‌های دانشگاهی دانشگاه‌های استان تهران بهتر ارزیابی شده است.

جدول ۹. نتایج مقایسه اجرای خدمات کتابخانه‌ای در تهران و دیگر استان‌ها

خدمات پایه	پشتیبانی از پژوهش	خدمات ویژه	خدمات مبتنی بر فاوا	همه خدمات	
۲۲.۸۸	۹۴.۲۰	۴۴.۲۹	۴۴.۲۵	۷۵.۲۳	میانگین رتبه کتابخانه‌های دانشگاهی تهران
۱۹.۹۱	۳۹.۲۰	۲۷.۱۸	۲۷.۱۹	۶۹.۱۹	میانگین رتبه کتابخانه‌های دانشگاهی استان‌ها
۱۰۹.۰۰۰	۱۲۴.۵۰۰	۵۶.۵۰۰	۸۸.۵۰۰	۱۰۲.۰۰۰	یو من - ویتنی
۶۳۷.۰۰۰	۶۵۲.۵۰۰	۵۸۴.۵۰۰	۶۱۶.۵۰۰	۶۳۰.۰۰۰	ویلکاکسون
-۰.۶۴۸	-۰.۱۲۰	-۲.۴۸۲	-۱.۳۵۱	-۰.۸۸۱	نمره زد
۰.۵۳۹	۰.۹۰۸	۰.۰۱۳	۰.۱۸۵	۰.۳۹۶	سطح معناداری

چنین مقایسه‌ای میان کتابخانه‌های دانشگاه‌های کوچک، متوسط، و بزرگ هم انجام شد. به این منظور، دانشگاه‌ها، بر پایه شمار دانشجویانشان در سه گروه کوچک (کمتر از پنج هزار دانشجو)، متوسط (پنج تا ۱۵ هزار دانشجو)، و بزرگ (بیش از ۱۵ هزار دانشجو)، دسته‌بندی شدند و برای مقایسه از آزمون «کروسکال والیس» بهره‌برداری شد.

جدول ۱۰. نتایج مقایسه اجرای خدمات کتابخانه‌های دانشگاه‌های بزرگ، متوسط، و کوچک

خدمات پایه	خدمات مبتنی بر فاوا	پشتیبانی از پژوهش	خدمات ویژه	همه خدمات	
میانگین رتبه کتابخانه‌های دانشگاه‌های بزرگ	۲۰.۲۱	۲۲.۵۰	۲۳.۷۱	۲۴.۱۴	۲۳.۶۴
میانگین رتبه کتابخانه‌های دانشگاه‌های متوسط	۲۴.۲۰	۲۲.۲۷	۲۲.۵۲	۲۳.۵۹	۲۴.۰۲
میانگین رتبه کتابخانه‌های دانشگاه‌های کوچک	۱۳.۲۷	۱۵.۶۸	۱۴.۴۱	۱۲.۰۰	۱۱.۴۵
کروسکال والیس	۶.۵۶۲	۲.۶۳۰	۴.۴۰۰	۸.۰۶۵	۹.۲۵۱
درجه آزادی	۲	۲	۲	۲	۲
سطح معناداری	۰.۰۳۸	۰.۲۶۸	۰.۱۱۱	۰.۰۱۸	۰.۰۱۰

تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که این کتابخانه‌های بزرگ هستند که بیشتر خدمات کتابخانه‌ای را ارائه می‌کنند و در کتابخانه‌های دانشگاه‌های کوچک و متوسط، شمار خدمات کتابخانه‌ای ارائه شده پایین است. بر پایه نتایج آزمون «کروسکال - والیس»، تفاوت میان کتابخانه‌ها در بعد خدمات کتابخانه‌ای پایه، مبتنی بر فاوا، و کل خدمات معنادار است و در دو بعد دیگر خیر.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج بررسی وضعیت کتابخانه‌های وزارت عتف نشان می‌دهد که در ارائه خدمات پایه، وضعیت کتابخانه‌ها مناسب است. این خدمات ارتباط مناسبی با تمامی اسناد بالادستی دارد. نقشه علمی کشور، برنامه وزارت عتف و قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت عتف ارتباط بالایی با این بخش از خدمات دارند. بر این اساس می‌توان بیان کرد که این بخش با مولفه‌های اسناد بالادستی دارای بالاترین میزان هم‌راستایی است. این یافته با نتایج پژوهش بتیل (۲۰۲۱) در ارتباط با جایگاه خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی و نیز پژوهش جانتونن و دیگران (۲۰۱۳) از منظر نوع خدمات دارای هم‌سویی است. در خصوص

«خدمات مبتنی بر فناوریهای اطلاعاتی» شاهد آن هستیم که «ارائه خدمات پایگاه‌های پایگاه‌های اطلاعاتی...» بالاترین نوع خدمت ارائه شده است که اجرا می‌شود. وجود کتابخانه دیجیتال مستقل در کتابخانه دانشگاهی نشان می‌دهد که کتابخانه‌ها به ارائه خدمات مبتنی بر منابع دیجیتالی و الکترونیکی توجه زیادی می‌کنند. گرچه در برخی زمینه‌ها کتابخانه‌ها هنوز نیازمند بهبود هستند، دلایل آن را می‌توان در نیاز به نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده، بهره‌گیری از فناوری‌های روزآمد و نیز اختصاص بودجه لازم دانست. با تکیه بر برنامه‌ریزی راهبردی و استفاده از ابزارهای نوین می‌توان انتظار داشت که ارائه این خدمات توسعه یابد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش پژوهش پرینس جونز (۲۰۲۱) از منظر انطباق مأموریت و خدمات و نیز پژوهش برای و اوکونیشی (۲۰۲۵) از جنبه نقش موثر پیروی از مأموریت سازمانی دارای اشتراک است.

بررسی نتایج پژوهش در ارتباط با خدمات پشتیبانی از پژوهش، حاکی از آن است که تعداد قابل ملاحظه‌ای از کتابخانه‌های دانشگاهی به آن توجه کرده‌اند. اما باید توضیح داد که بسیاری از خدمات پشتیبان پژوهش در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران یا اجرا نمی‌شود و یا در مرحله برنامه‌ریزی و طراحی است. یکی از دلایل آن نگرش سنتی به خدمات کتابخانه‌ای در میان متخصصان علم اطلاعات است. همچنین، استادان و دانشجویان انتظار چنین خدماتی را کمتر از کتابخانه اظهار کرده‌اند. علاوه بر آن، مشکلات موجود در ارتباط با خدمات پایه و تامین بودجه لازم برای تامین منابع اطلاعاتی به منظور برآورده ساختن نیاز اطلاعاتی کاربران، مدیریت کتابخانه را از توجه بیشتر به این بخش دور کرده است. بر همین اساس، نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که خدماتی چون پشتیبانی از خدمات ویرایش کارهای علمی، فعالیت‌های مرتبط با تهیه جزوه و محتواهای درسی، کمک به کاربران در زمینه تولید محتوای رسانه‌ای، خدمات تحلیل دانش سازمانی و ارائه خدمات داده کاوی برای تهیه گزارش‌های علمی، در ارتباط با دیگر خدمات این بُعد، کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. ولی از سوی دیگر باید اظهار کرد که خدماتی مانند: پشتیبانی اطلاعاتی و فنی برای ارائه دوره‌های آموزشی، کمک به پژوهشگران در زمینه ابزارها و روش‌های پژوهش در محیط دیجیتال، برگزاری کارگاه‌های مرتبط با خدمات اطلاعاتی برای کاربران، و آموزش انواع سوادهای سومند مانند سواد اطلاعاتی از زمره خدماتی هستند که بیش از نیمی از کتابخانه‌ها در حال اجرای آنها هستند. در خصوص ضعف‌های

خدماتی نسبت به بیانیه ماموریت، یافته های این پژوهش با پژوهش های انجام گرفته توسط وداس (۲۰۱۷) و ونوس (۲۰۱۵) کاملاً هم سو می باشد.

در ارتباط با زیرمجموعه «خدمات ویژ کتابخانه ای» نیز نتایج بررسی نشان می دهد که «برگزاری تورهای کتابخانه ای به شکل حضوری و مجازی برای معرفی خدمات و امکانات کتابخانه» بالاترین گزینه خدمت را به خود اختصاص داده است. تحلیل و ارزیابی زیرمجموعه «خدمات ویژه کتابخانه ای» در ارتباط با دیگر ابعاد حاکی از آن است که این بخش از فعالیتهای کتابخانه های مرکزی مؤسسه های آموزش عالی ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته و نیاز است تا به این گونه خدمات بیشتر توجه شود. در این زمینه بهره گیری از توانایی متخصصان علم اطلاعات حائز اهمیت است تا خدمات مورد نظر تقویت شود. پژوهش هایپس، هریس و اوتیس (۲۰۲۰) و نیز هودلس و پین فیلد (۲۰۱۸) در این زمینه با نتایج پژوهش حاضر دارای اشتراک است.

در تطبیق میان اسناد بالادستی و خدمات ارائه شده توسط کتابخانه های دانشگاهی نکاتی وجود دارد که شایسته است به آنها توجه شود و به عنوان پیشنهاد های سیاستی در این پژوهش مطرح می شود:

در ارتباط با سند مهم نقشه علمی کشور، الگوی نظام علم، فناوری و نوآوری یکی از مبانی اصلی در توسعه و پیشرفت آموزش عالی کشور است. لذا در این زمینه توجه به عرضه محوی و تقاضا محور نقش مهمی بر عهده دارد. دو رویکرد برون مداری و درون مداری در کنار تلفیق آموزش با تربیت، پژوهش و مهارت شکل گرفته است، بنابراین، ضروری است تا دانشگاه ها و به تبع آن کتابخانه های دانشگاهی به برنامه های مبتنی بر تربیت علمی و مهارتی دانشجویان توجه بیشتری مبذول کنند.

بر اساس سند مهم قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت عتف و نیز سیاست های پژوهش و فناوری کشور، چشم انداز علم و فناوری در مسیر آموزش نیروهای متخصص با توانایی مطلوب است. این مهم برای انجام وظایف حرفه ای در عرصه های علمی و دانشگاهی از اهمیت بالایی برخوردار است. ضرورت دارد تا با توجه به این عرصه، کتابخانه های دانشگاهی با ارائه خدمات متناسب با خدمات گوناگون به تقویت نیروهای متخصص دانشگاهی عنایت داشته باشند.

بر اساس برنامه وزارت عتف و سند دانشگاه اسلامی، از دیگر برنامه های اساسی در نظام دانشگاهی کشور، توجه به ایجاد نظام آموزشی توسعه یافته در کنار تقویت توانایی های

اندیشه با توجه به ویژگی مهم خردورزی در میان دانشجویان و پژوهشگران است. این امر منجر به پرورش استعدادهای علمی شده تا بتوانند با دستیابی به مهارت و دانش مناسب در مسیر بهره‌وری در تولید علم و فناوری گام بردارند.

براساس یافته‌ها توصیه می‌شود تا کتابخانه‌ها برنامه‌های خود را از نظر تامین منابع، نوع خدمت، سطوح فعالیت و پشتیبانی حرفه‌ای از نیروهای علمی به کار گیرند تا در نقش مرکزی موثر در این حوزه به فعالیت پردازند.

پیشرفت اقتصادی یکی از برنامه‌های کلان برای آموزش عالی است. در این زمینه، برنامه‌ریزی برای پشتیبانی از خدمت دانش‌بنیان در دانشگاه‌ها با اختصاص فضای مناسب، منابع اطلاعاتی مرتبط، برقراری ارتباط با این موسسه‌های توسط کتابخانه‌ها سبب تقویت این رکن مهم خواهد شد.^۱

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع در نگارش مقاله وجود ندارد.

سپاسگزاری

از مدیران و کتابداران کتابخانه‌های مشارکت کننده در این مطالعه برای همکاری در انجام پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

منابع

احمدی، نفیسه؛ رسولی آزاد، محمدرحیم و رضا حسینی، هومن. ۱۳۹۰. تعیین و تشریح وضع موجود کتابخانه‌های دانشگاهی شهرستان خمین از نظر شاخص‌های موجود در استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران و مقایسه وضع موجود با وضع مطلوب. پژوهش اجتماعی، ۱۰، ۶۳-۷۶.
بیات، محمد کریم و اسفندیاری مقدم، علیرضا. (۱۳۹۴). تحلیل و مقایسه برنامه‌های راهبردی کتابخانه‌های دانشگاهی: ارائه الگویی پیشنهادی. پژوهشنامه کتابداری و اطلاع رسانی، ۵(۲)، ۸۴-۱۰۶.
سنگری، محمود؛ وفائیان، امیر. ۱۳۹۵. برنامه راهبردی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی: مورد پژوهی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه خوارزمی. مدیریت اطلاعات و دانش‌شناسی، ۳(۳)، ۶۱-۷۳.

شیخ شعاعی، فاطمه؛ انتظامی، حسین و موسوی، سیدمحمد. ۱۳۹۳. تدوین برنامه راهبردی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه علوم پزشکی تهران با استفاده از مدل دیوید. کتابداری و اطلاع رسانی، ۱۷(۲)، ۵-۳۰.

مرادمند، ع. و... دیگران (۱۳۹۸). تدوین سناریوهای متصور برای آینده برنامه های پژوهشی دانشگاه ها و تأثیر آنها بر خدمات کتابخانه های دانشگاهی. تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی. ۵۳ (۴)، ۷۷-۹۶.

References

- Afthanorhan, A. et al. (2019). Assessing the effects of service quality on customer satisfaction. *Management science letters*, 9(1), 13–24.
- Allison, D. (2015). Measuring the academic impact of libraries. *portal: Libraries and the Academy*, 15(1), 29–40.
- Aslam, M. (2018). Current trends and issues affecting academic libraries and leadership skills. *Library Management*, 39(1-2), 78–92. <https://doi.org/10.1108/lm-10-2016-0076>
- Baker, D., & Evens, W. (2011). *Libraries and Society: Role, Responsibilities and Future in Age of Change*. In: Cambridge: Oxford University Press.
- Bentil, W., Liew, C. L., & Chawner, B. (2021). An examination of electronic resource management in academic libraries in Ghana through the Techniques of Electronic Resource Management (TERMS) framework. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(1), 102265.
- Bentil, W., Liew, C. L., & Chawner, B. (2022). The management and the usage of electronic resources in academic libraries: A bi-directional relationship. *Information Development*, 38(1), 114–124.
- Bright, K. M., & Okunishi, Y. (2025). Reviewing academic library policies for DEIAJ elements: Development and application of a policy review tool. *The Journal of Academic Librarianship*, 51(2), 103024. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.acalib.2025.103024>
- Düren, P. (2017). Total Quality Management in Academic Libraries – Best Practices. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*(1), 43–50%V 41.
- Hoodless, C., & Pinfield, S. (2018). Subject vs. functional: Should subject librarians be replaced by functional specialists in academic libraries? *Journal of Librarianship and Information Science*, 50(4), 345–360. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0961000616653647>
- Hossain, M. J. (2016). Determining the key dimensions for evaluating service quality and satisfaction in academic libraries. *International Information & Library Review*, 48(3), 176–189.
- Hypes, S., Harris, R., & Otis, S. (2020). Establishing Shared Purpose: Developing Unit Specific Mission, Vision, and Values in an Academic Library. *Library Leadership & Management*, 34(2), 1–9. <https://doi.org/https://doi.org/10.5860/lm.v34i2.7401>

- Igbinovia, M. O., & Okuonghae, O. (2021). Internet of Things in contemporary academic libraries: application and challenges. *Library Hi Tech News*, 38(5), 1–4.
- Ismayilov, K., Ismayilov, N., & Mammadova, V. (2019). Library information services in academic libraries of Azerbaijan: a comparative study. *Library Management*, 40(6-7), 461–477. <https://doi.org/10.1108/lm-08-2018-0069>
- Juntunen, A. et al. (2013). Reinventing the academic library and its mission: Service design in three merged finnish libraries. In *Mergers and alliances: The wider view* (pp. 225–246). Emerald Group Publishing Limited.
- Lo, P. et al. (2017). Progressive trends in electronic resources management among academic libraries in Hong Kong. *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 40(1-2), 28–37.
- Mugo, G. W., & Mathu, M. (2021). Assessment of customer service provision for enhanced user satisfaction in academic libraries: a case study of St Paul's University Library, Kiambu county, Kenya. *International Journal of Current Aspects*, 5(1), 20–34. <https://doi.org/10.35942/ijcab.v5i1.155>
- Musa, A. et al. (2019). Academic libraries: Service performance model at research university (RUs) in Malaysia. E-Proceeding 2019 Joint International Conference UiTM-SSR University,
- Muthanna, A., & Sang, G. (2019). State of university library: challenges and solutions for Yemen. *The Journal of Academic Librarianship*, 45(2), 119–125. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.01.010>
- Nous, R. (2015). Building cathedrals: Mission statements in academic libraries. *Library Leadership & Management*, 29(4), 1–12. <https://doi.org/https://doi.org/10.5860/llm.v29i4.7087>
- ODonnell, P., & Anderson, L. (2022). The university library: Places for possibility. *New Review of Academic Librarianship*, 28(3), 232–255.
- Olajide, O. (2017). Theft and mutilation challenges and management in academic libraries: a case study of Federal University Oye-Ekiti, Nigeria. *Journal of Applied Information Science and Technology*, 10(1), 78–84.
- Pacios, A. R., & Pérez-Piriz, M. P. (2019). Evaluating national library mission statements in Ibero-America. *Library Management*, 40(5), 274–293. <https://doi.org/https://doi.org/10.1108/LM-07-2018-0054>
- Pryce-Jones, L. (2021). How do academic libraries adapt within an ever increasing marketized higher education landscape? A comparison and analysis of university library mission statements in Germany and the UK. In *Positioning the Academic Library within the University* (pp. 78–101). Routledge.

- Stanwicks, K. N. (2024). From SWOT to success: The collaborative strategic planning journey of an academic library department. *Library Leadership & Management*, 37(3), 1–21. <https://doi.org/https://doi.org/10.5860/llm.v37i3.7578>
- Umoren, P. T., & Agwunobi, J. N. (2017). Communication in academic libraries: an assessment of university of Calabar library technique in information services delivery. *Global Journal of Educational Research*, 16(1), 47–54.
- Urhefe-Okotie, E. A. (2023). Marketing techniques and skills required by librarians for the promotion of library services and resources utilization in academic libraries in Nigeria: The 21st century perspective. *Library Philosophy and Practice*, 7778. (<https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/7778>)
- Wadas, L. R. (2017). Mission statements in academic libraries: a discourse analysis. *Library Management*, 38(2/3), 108–116.
- Wałek, A. (2018). Is data management a new “digitisation”? A change of the role of librarians in the context of changing academic libraries’ tasks. *IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform Libraries, Transform Societies*, 1–11.